

Ingliz tilini chet tili sifatida o'rgatishda lug'at bilan ishlashning lingvistik va metodik xususiyatlari

Maxmudova Zulfiya Muxiddinovna
Zulfiyamaxmudova97@gmail.com
Katta o'qituvchi
Toshkent Davlat Politehnika Universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqola, ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rgatish jarayonida lug'at bilan ishlash metodologik usullarini muhokama qiladi. Maqola, ingliz tilini xorijiy til sifatida o'rgatishda lug'at bilan ishlash metodlarini ko'rib chiqadi. So'z boyligini rivojlantirish, talaffuzni yaxshilash va idiomatik ifodalarni o'rganishga qaratilgan usullar taqdim etilgan. Lug'atlarning so'z boyligini kengaytirish, talaffuzni yaxshilash va so'z shakllarini tushunishdagi ahamiyati ta'kidlanadi. Lug'atlarni til o'rganishga integratsiyalashning turli metodlari, jumladan, so'z boyligini rivojlantirish, so'z oilalari bilan ishlash, talaffuz mashqlari va idiomatik ifodalar o'rganilishi ko'rsatilgan. Amaliy misollar va o'qitish texnikalari yordamida talabalar lug'atlarni samarali ishlatishni o'rganadilar. Ushbu yondashuvlar mustaqil o'rganishni rag'batlantirish va til bilimini yaxshilashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, lug'atlar, so'z boyligini rivojlantirish, so'z oilalari, talaffuz, idiomatik ifodalar, mustaqil o'rganish.

Лингвистические и методические особенности работы с словарём при обучении английскому языку как иностранному

Махмудова Зульфия Мухиддиновна
Zulfiyamaxmudova97@gmail.com
Старший преподаватель
Ташкентский государственный
политехнический университет

Аннотация. В статье рассматриваются методологические способы работы с словарем в процессе преподавания английского языка как иностранного. Статья рассматривает методы использования словаря в обучении английскому языку как иностранному. Описаны техники для развития словарного запаса, улучшения произношения и изучения идиоматических выражений. Подчеркивается важность словарей в расширении словарного запаса, улучшении произношения и понимании форм слов. Представлены различные методы интеграции словарей в обучение языку, включая развитие словарного запаса, работу с семьями слов, практику произношения и изучение идиоматических выражений. Приведены практические примеры и методы преподавания, которые помогают студентам эффективно использовать словари для улучшения своих языковых навыков. Эти подходы направлены на развитие самостоятельного обучения и повышение языковой компетенции.

Ключевые слова: английский как иностранный язык, словари, развитие словарного запаса, семьи слов, произношение, идиоматические выражения, самостоятельное обучение.

Linguistic and methodological features of working with a dictionary in teaching english as a foreign language

Maxmudova Zulfiya Muxiddinovna
Zulfiyamaxmudova97@gmail.com

Senior Teacher
Tashkent State Polytechnical University

Annotation. This article discusses the methodological ways of working with a dictionary in the process of teaching English as a foreign language (EFL). It highlights techniques for vocabulary development, pronunciation improvement, and understanding idiomatic expressions. Practical examples are provided to help students use dictionaries effectively, fostering autonomous learning and enhancing language skills. The importance of dictionaries in expanding vocabulary, improving pronunciation, and enhancing students' understanding of word forms is highlighted. Various methods for integrating dictionaries into language learning are presented, including vocabulary development, working with word families, pronunciation practice, and idiomatic expressions. Practical examples and teaching techniques are provided to help students effectively use dictionaries to enrich their language skills. These approaches aim to foster autonomous learning and improve language competence.

Keywords: English as a foreign language, dictionaries, vocabulary development, word families, pronunciation, idiomatic expressions, autonomous learning.

Ingliz tilini chet tili sifatida o'rganishda o'quvchilar keng lug'at boyligi va turli so'zlarning ma'nolarini tushunish va qo'llashda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu muammoni hal qilishda eng zarur vosita – lug'at bo'lib, u so'z boyligini o'zlashtirish, tushunish va tilni samarali ishlatish uchun asosiy manba sifatida xizmat qiladi. Biroq, lug'atni samarali ishlatish faqat lug'at kirishlarining tuzilishini tushunish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarga lug'atni metodik o'quv vositasi sifatida qo'llash imkonini beradigan ko'nikmalar va strategiyalarni egallashni talab etadi. Ushbu maqolada ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish jarayonida lug'at bilan ishlashning lingvistik va metodik xususiyatlari nazariy va amaliy jihatlar bilan ko'rib chiqiladi.

Lug'atlarning ingliz tilini chet tili sifatida o'rganishda lingvistik xususiyatlari

Lug'at til o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. U so'zlarning shakli, ma'nosi va qo'llanishi bo'yicha lingvistik tuzilmani taqdim etadi. Lug'at bilan ishlashda o'quvchilar bir nechta lingvistik ma'lumotlarga duch keladilar, bu esa ularning til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

1. Fonetik ma'lumotlar: Lug'at kirishlarida fonetik transkripsiyalarni kiritish, so'zlarning to'g'ri talaffuzini tushunishga yordam beradigan muhim lingvistik xususiyatdir. Ingliz tilida yozuv va talaffuz o'rtasidagi bog'lanish har doim ham aniq bo'lmaganligi sababli, bu xususiyat juda zarurdir. O'quvchilar fonetik belgilardan foydalangan holda talaffuzni o'rganishlari mumkin, bu esa chet elda tilni o'rganish imkoniyatlari cheklangan joylarda ayniqsa foydali bo'ladi (Latham, 2006).

2. Morfolik ma'lumotlar: Lug'atlar ko'pincha so'zlarning morfologik tuzilishi, shu jumladan so'z shakllari (masalan, ko'plik shakllari, zamonlar) va hosil qiluvchi affikslar haqidagi ma'lumotlarni taqdim etadi. So'zlarning morfemalari (eng kichik ma'no birliklari)ni tushunish o'quvchilarga notanish so'zlarni ajratish va ularning ma'nolari va funktsiyalarini tushunishga yordam beradi. Masalan, "-ly" qo'shimchasini tanish o'quvchi bu so'zni olmosh sifatida ishlatishni tushunishi mumkin (Schmitt, & Schmitt, 2002).

3. Sintaktik ma'lumotlar: Ko'pgina lug'atlar so'z sinfini (ot, fe'l, sifat va boshqalar), keng tarqalgan kollokatsiyalarni va misollarni kiritadi. Ushbu ma'lumotlar o'quvchilarga so'zlarning gap tuzilmalariga qanday kirishini va kontekstda qanday ishlatilishini tushunishga yordam beradi. Masalan, "advice" so'zi ot sifatida, ko'pincha "advice berish" yoki "advice taklif qilish" kabi ifodalar bilan ishlatiladi, bu o'quvchilarga so'zni gaplarda qanday ishlatishni tushunishga yordam beradi (Merriam-Webster, 2023).

4. Semantik ma'lumotlar: Lug'at so'zning ma'nosi haqida zarur ma'lumotlarni taqdim etadi, shu jumladan so'zning birlamchi ma'nosi (denotatsiya) va uning madaniy yoki kontekstual omillar

ta'sirida o'zgaradigan ikkilamchi ma'nolari (konnotatsiya). Lug'at kirishida polisemik (bir nechta ma'noga ega bo'lgan) so'zlar uchun turli ma'nolar keltiriladi, bu o'quvchilarga so'zni kontekstga qarab farqlashga yordam beradi (Lewis, 1993).

5. Madaniy va idiomatik ma'lumotlar: Yaxshi lug'at nafaqat lingvistik ma'lumotlarni, balki so'z va iboralarning madaniy va idiomatik qo'llanishlarini ham tushuntiradi. Bu o'quvchilarga so'zni o'zining madaniy kontekstida tushunishga yordam beradi va to'g'ri qo'llashni o'rgatadi. Masalan, "kick the bucket" (o'lish) kabi idiomatik ibora, madaniy konteksti bilan tushuntirilishi mumkin, bu esa o'quvchilarga uning ma'nosini tushunishda yordam beradi.

Lug'atning til o'rganishdagi roli

Lug'at – so'zlar, ularning ma'nolari, talaffuzi, imlosi va grammatik xususiyatlari haqidagi ma'lumotlarni taqdim etadigan manba hisoblanadi. Til o'rganishda lug'atlar bir nechta muhim rollarni bajaradi:

Lug'at boyligini kengaytirish: Talabalar lug'atlarni yangi so'zlarni o'rganish, ularning ma'nolarini tushunish va kontekstda qanday ishlatilishini bilish uchun ishlatadilar.

Talaffuzga yordam berish: Zamonaviy lug'atlar ko'pincha fonetik transkripsiyalar va audio talaffuzlarni taqdim etadi, bu esa o'rganuvchilarga so'zlarni aniq talaffuz qilishga yordam beradi.

Grammatik tushuncha: Lug'atlar so'zlarning grammatik xususiyatlari haqida ma'lumot berishadi, jumladan ularning so'z turini, shakllarini va sintaktik xulq-atvorini.

Kollokatsiyalar va ishlatish: O'rganuvchilar lug'atlar orqali so'zlar o'rtasidagi mashhur birikmalarni yoki ishlatish naqshlarini o'rganishlari mumkin.

Shunday qilib, lug'at tilni tushunish va ishlatish tizimini yanada chuqurroq anglashga yordam beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Sinfda uning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish uchun ma'lum metodologik yondashuvlar ishlab chiqilishi va qo'llanilishi zarur.

Amaliy metodlarni muhokama qilishdan oldin, lug'atlarni EFL sinfida ishlatishning nazariy asoslarini tushunish muhimdir. Ikkinchi tilni o'rganish (SLA)ning bir necha nazariyalari so'z boyligini o'rganishning muhimligini va uning til bilimiga qanday ta'sir qilishini ta'kidlaydi. Masalan, leksik yondashuv (Lewis, 1993) lug'at til o'rganishning markaziy tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Bu yondashuv so'zlar va so'z birikmalarining (kollokatsiyalar, idiomatik ifodalar) o'rganishni tushunish va ishlab chiqarish uchun asosiy ekanini ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazardan, lug'atlar til o'rganishda talabalar uchun zarur vositalarni taqdim etadi.

Bundan tashqari, Vygotskyning sotsiokultural nazariyasi o'rganishda o'zaro ta'sir va vositachilikning ahamiyatini ta'kidlaydi. Bu nuqtai nazardan, lug'atlarni ishlatish talabalar uchun hozirgi bilim darajasi va maqsadli til o'rtasidagi bo'shliqni to'ldirishga yordam beradigan vosita sifatida qaralishi mumkin, bu esa mustaqil o'rganish va kashf qilish imkonini beradi. Shunday qilib, lug'at faqat ma'no topish vositasi emas, balki til o'rganishda faol ishtirok etishga yordam beradigan vositaga aylanadi.

Ingliz tilini chet tili sifatida o'rganishda lug'at bilan ishlashning metodik xususiyatlari

Lug'atni til o'rganish jarayonida samarali ishlatish faqat lingvistik ma'lumotlarga ega bo'lish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarga lug'atni samarali o'rganish vositasi sifatida ishlatish uchun strategik ko'nikmalarni rivojlantirishni talab etadi. Bir nechta metodik prinsiplar mavjud bo'lib, ular lug'atni ingliz tilini chet tili sifatida o'qitish dasturiga qanday qo'shish kerakligini belgilaydi.

1. Faol o'rganish strategiyasi: Lug'at bilan ishlash faqat ma'lumot qidirish bilan cheklanmasligi kerak; bu faol o'rganish usullarini o'z ichiga olishi lozim. Masalan, yangi so'zlarni uchratganda, o'quvchilar faqat so'zni topish bilan cheklanmasdan, uning talaffuzi, morfologiyasi va sintaktik xususiyatlarini tahlil qilishga rag'batlantirilishi kerak. Buni so'zlarni ma'nolariga moslashtirish, yangi o'rganilgan so'zlar bilan jumlar tuzish yoki sinonimlar va antonimlarni taqqoslash kabi mashqlar orqali amalga oshirish mumkin (Widdowson, 2000).

2. Lug'atlar yordamida lug'at o'rgatish: Lug'atlar til o'rgatish jarayonida eng to'g'ridan-to'g'ri qo'llaniladigan vositadir. O'qituvchilar lug'atlarni o'quvchilarga so'zlarning nozik jihatlarini

tushunish, ularning ma'nolarini va kontekstdagi qo'llanishini o'rgatish uchun ishlatishi mumkin. Masalan, o'qituvchi lug'at yordamida o'quvchilarga so'zlarni izohlashni o'rgatishi mumkin, shuning uchun ular lug'atni o'zlarining o'rganishlari uchun ularga qo'shimcha ma'lumot berishi kerak.

3. Mustaqil o'rganishni rag'batlantirish: Lug'atlarni ishlatishning eng katta foydalaridan biri shundaki, ular o'quvchilarning mustaqil o'rganishlarini rag'batlantiradi (Vygotsky, 1978). O'qituvchilar o'quvchilarga qanday qilib samarali lug'at ishlatishni o'rgatish orqali, ularni yanada mustaqil o'quvchilarga aylantiradilar. O'qituvchilar lug'at ko'nikmalarini namoyish qilishdan boshlab, yordam yordamida mashq qilishni va mustaqil o'rganishni taqdim etishlari kerak.

4. Lug'at ko'nikmalarini rivojlantirish: Lug'at ko'nikmalarini rivojlantirish ingliz tilini chet tili sifatida o'qitishda muhim jihaddir. O'quvchilar lug'atni qanday ishlatishni samarali o'rganishlari kerak, bu qog'oz lug'ati bo'ladimi yoki elektron lug'at bo'ladimi. Bunga o'quvchilarga alfavit tartibini ishlatishni, lug'at kirishlarining konvensiyalarini (masalan, fonetik belgilar va qisqartmalar) tushunishni va qo'shimcha funksiyalarni (masalan, sinonimlar yoki misol jumlar) qanday ishlatishni o'rgatish kiradi. Bu ko'nikmalar vaqt o'tishi bilan bosqichma-bosqich o'rgatilishi kerak.

5. Kontekstga asoslangan lug'atdan foydalanish: O'quvchilar faqat so'zlarni bilib qolish bilan cheklanmasligi kerak. Ular so'zlarni kontekstda qo'llashni o'rganishlari kerak. Bu o'quvchilarga so'zning ma'nosini aniqlashda yoki so'zlarni to'g'ri qo'llashda yordam beradi. Bunday mashqlarni ingliz tilidagi o'qish va tinglash faoliyatlari bilan birlashtirish mumkin, chunki bu so'zlarning kontekstual qo'llanishini tushunishga yordam beradi.

Lug'atlar EFL sinfida turli pedagogik yondashuvlar doirasida qo'llanilishi mumkin. Quyida lug'at bilan ishlashning asosiy metodlari keltirilgan va har biri uchun amaliy misollar taqdim etilgan.

1. Lug'at orqali so'z boyligini o'stirish

Lug'at bilan ishlashning eng keng tarqalgan usullaridan biri – so'z boyligini o'stirishga qaratilgan yondashuvdir. Bu usulda talabalarni yangi so'zlarni izlash va ularni tushunishning samarali usullariga o'rgatish zarur.

Amaliy misol:

- **So'z ma'nosi va kontekst:** Talabalarga o'qish matnidan yangi so'zlar ro'yxati beriladi va ular bu so'zlarni lug'at orqali izlashlari so'raladi. Har bir so'z uchun talabalar quyidagi ishlarni bajarishlari kerak:

1. Ma'nosini topish.
2. So'z turini aniqlash.
3. So'zning kontekstda qanday ishlatilganini ko'rsatuvchi namunaviy jummalarni topish.
4. So'z bilan bog'liq kollokatsiyalarni qayd etish.

Bu usul faol o'rganishni rag'batlantiradi, chunki talabalar so'z bilan turli kontekstlarda ishlashlari kerak. Shu bilan birga, so'zlar faqat alohida emas, balki til tizimining bir qismi sifatida o'rganiladi.

2. So'z shakllarini o'rganish

Ko'pgina lug'atlar so'zning turli shakllari – uning ko'pligi, o'tmish zamoni, taqqoslash va yuqorilash shakllarini taqdim etadi. Talabalarga bu shakllarni o'rganish, ular orqali lug'at boyligini kengaytirish yordam beradi.

Amaliy misol:

- **So'z oilasini qurish:** Talabalarga lug'atdan bir so'z tanlash va ushbu so'zni turli shakllarda ishlab chiqish so'raladi. Masalan, "create" so'zi "creation," "creative," "creativity," "creator" kabi shakllarga o'zgartirilishi mumkin. Shuning uchun talabalar ushbu yangi shakllarni jummalarda qo'llashlari mumkin (Hornby, A.S. 2015).

Bu yondashuv talabalarni grammatik qoidalarga muvofiq so'zlarni qanday o'zgartirishni tushunishga yordam beradi va ularni turli kontekstlarda ishlatishda yordam beradi.

3. Talaffuzni mashq qilish

Lugʻatlar talaffuzni yaxshilashda juda foydali, chunki ular koʻpincha fonetik transkripsiyalar va audio talaffuzlarni taqdim etadi. Talabalarga bu resurslardan qanday foydalanishni oʻrgatish, talaffuzning aniq boʻlishiga yordam beradi.

Amaliy misol:

• **Fonetik transkripsiya:** Talabalarga soʻzlar roʻyxati beriladi va ular bu soʻzlarni lugʻat orqali izlab, ularning fonetik transkripsiyasini yozadilar. Soʻngra, ular soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilishga harakat qilishadi, urgʻu va intonatsiyaga eʼtibor qaratadilar.

Talabalar lugʻatlarni muntazam ravishda ishlatishni ragʻbatlantirish, ular uchun soʻzlarning talaffuzini tekshirish imkoniyatini yaratadi, bu esa ularning umumiy nutq erkinligini oshiradi.

4. Kollokatsiyalar va soʻz birikmalari

Lugʻat soʻzlarning tabiiy tilda qanday birikishlarini oʻrganish uchun ajoyib manba hisoblanadi. Ingliz tilida baʼzi soʻzlar boshqalar bilan koʻproq birikib ishlatiladi (masalan, "make a decision" yoki "do the dishes") (Cowie, 2001).

Amaliy misol:

• **Kollokatsiyalarni oʻrganish:** Talabalarga mashhur feʼllardan bir nechta (masalan, "make," "do," "take") beriladi va ular lugʻat orqali har bir feʼl uchun eng koʻp ishlatiladigan kollokatsiyalarni izlab topadilar. Soʻngra, ular ushbu kollokatsiyalarni oʻz jumllarida ishlatishadi.

Bu metod, talabalarni tabiiy va toʻgʻri birikmalarni oʻrganishga, grammatik jihatdan toʻgʻri boʻlishga yordam beradi.

5. Idiomatik ifodalar va frazeologik birliklar

Idiomatik ifodalar va frazeologik birliklar ingliz tilining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi, lekin ular koʻpincha toʻgʻri talqin etilishi qiyin boʻladi. Talabalarga ularni lugʻat orqali oʻrganish, ularning maʼnolarini va kontekstda qanday ishlatilishini tushunishga yordam beradi.

Amaliy misol:

• **Idiomatik ifodalarni oʻrganish:** Talabalarga idiomatik ifodalar roʻyxati beriladi, masalan, "a piece of cake," "in the nick of time," yoki "under the weather." Har bir ifodani lugʻat orqali izlash va uning maʼnosini tushunishlari soʻraladi. Soʻngra, ular oʻz jumllarida ushbu ifodalarni ishlatadilar.

Bu usul oʻrganuvchilarga ingliz tilining koʻp ishlatiladigan ifodalarini tushunishga yordam beradi va ularni yanada aniqroq va tabiiyroq ifoda etishga imkon yaratadi.

Ingliz tilini xorijiy til sifatida oʻrgatishda lugʻatlarni samarali ishlatish, talabalar uchun til oʻrganishni yanada qiziqarli va samarali qiladi. Lugʻatlarning lingvistik va metodik xususiyatlari til oʻrgatish jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol oʻynaydi. Shu bilan birga, oʻqituvchilar lugʻat bilan ishlashni oʻquvchilarning til koʻnikmalarini rivojlantirish uchun eng samarali vosita sifatida qoʻllashlari kerak. Lugʻat bilan ishlashning turli metodologik usullari, jumladan, soʻz boyligini kengaytirish, talaffuzni yaxshilash, kollokatsiyalarni oʻrganish, va idiomatik ifodalar bilan ishlash, talabalarni tilni yanada chuqurroq va toʻgʻri ishlatish uchun tayyorlaydi. Bu metodlarni sinfda doimiy ravishda qoʻllash, talabalar uchun mustaqil oʻrganishni va tilni toʻgʻri qoʻllashni ragʻbatlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Cowie, A. P. (2001). *The Oxford Dictionary of Current Idiomatic English: Volume 2*. Oxford: Oxford University Press.
2. Hornby, A.S. (2015). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford University Press.
3. Latham, S. (2006). *Dictionary Skills for the EFL Classroom*. *ELT Journal*, 60(4), 339-346.
4. Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach: The State of ELT and a Way Forward*. Hove: Language Teaching Publications.
5. Merriam-Webster. (2023). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11th ed.). Merriam-Webster.

6. O'Neill, R. (2005). *Practical English Usage*. Oxford: Oxford University Press
7. Schmitt, N., & Schmitt, D. (2002). *An Introduction to Applied Linguistics*. Edward Arnold.
8. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
9. Vygotsky, L. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
10. Widdowson, H.G. (2000). *The Theory and Practice of Language Teaching*. Oxford University Press.